

659. Nibble, Håtuna sn.

Pl. 28.

Litteratur: Handlingar i ATA 1927, 1928, 1932; Brev från J. H. Söderlund till O. v. Friesen 6/4 1927 (UUB); Stockholmstidningen 7/4 1927; S. B. F. Jansson i Fornvännen 1943, s. 315.

Runstenen står i skogen 1,8 km. ÖNÖ om Nyborg, 800 m. V om Markeby, 250 m. N om Nibble gård (numera endast ett torp under Nyborg, 50 m. NV om åkerkanten och 35 m. S om stora kraftledningen. Ristningsytan vetter åt SSÖ. Runstenen upptäcktes under timmerhuggning våren 1927 och låg då på marken med ristningen uppåt. Den restes följande år på fyndplatsen, som av allt att döma har varit stenens ursprungliga plats.

Grå, strimmig gnejs. Höjd 1,50 m., bredd (över ristningens nedre del) 1,67 m. Den ristade ytan är ett klov, med någorlunda jämn yta. Toppen av stenen är avslagen och har ej kunnat hittas. Ristningen är djupt huggen och väl bevarad, med rund, jämn botten i ristningslinjerna. Korset har dock betydligt finare och smalare linjer.

Inskrift:

· kairbiarn · auk · kyliṛ · auk · iukair · auk · o . . . raisa stāin · aftir · kairmunt · karl
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55

Gæirbiorn ok Gyllir ok Iogæirr ok . . . ræisa stæin æftir Gæirmund karl.

»Gerbjörn och Gyller och Joger och . . . resa stenen efter Germund bonde.»

Till läsningen: Mellan hst och bst i 1 k finnes upptill nära ramlinjen en fördjupning, som kan vara huggen, men sannolikt är naturlig. 13 k är icke stunget. 14 y är tydligt stunget, med ett kort streck. 23 k är icke stunget. Alla runorna i namnen äro fullt säkra. Hst i 31 r är borta; bst är säker. Bst i 57 l är svag. Intet sk efter 57 l. — Jansson: 1 k och 13 k troligen stungna. 46 k möjligen stunget.

Om namnet *Gæirbiorn* se Sö 213, U 154 och 490, om *Gæirmundr* U 29, om *Iogæirr* Sö 234. Namnet *Gyllir* synes f. ö. icke vara belagt, varken i inskrifter eller i medeltida urkunder.

Fyra män ha rest stenen. Det omtalas icke, i vilket släktskapsförhållande de ha stått till den döde. Förmodligen var det deras far; han kallas för *Gæirmundr karl*, d. v. s. bonden själv, den gamle. Själva voro de sönerna, *drængiar*, i gården. Ordet *karl* förekommer ej ofta som appellativ. Jfr dock Ög 81 och Sö 166.

660. Norränge, Håtuna sn. Nu i Håtuna kyrka.

Pl. 29.

Litteratur: Handlingar i ATA 1931, 1932; Dagens Nyheter 23/6 1931; S. B. F. Jansson i Fornvännen 1943, s. 314 f.

Äldre avbildningar: H. Arbman foto 1931 (ATA); G. Olson foto 1932 (ATA).

I samband med plöjning av en åker på Norränge ägor i juni 1931 sprängdes ett större stenblock, som sedan gammalt hade legat i åkern till hinder för arbetet. Då de söndersprängda delarna av blocket lyftes upp för att föras bort, visade det sig, att blocket på den nedåt liggande sidan bar en runinskrift. Saken anmäldes för Riksantikvarien, som genom antikvarien H. Arbman lät verkställa undersökning på platsen.

Den sprängda stenen befann sig omkring 700 m. ÖNÖ om Norränge gård, 32 m. N om vägen från Norränge till Ängstorpet, alldeles intill bäcken, som rinner ut i Håtunaviken. (Platsen kan lätt fastställas med hjälp av Geologiska kartbladet »Sigtuna» eller Ekonomiska kartbladet över Håbo härad.) Marken, där stenen låg, har ursprungligen tillhört Ängstorpet (även kallat Klockarbol), men är numera införlivad med Norränge. Det var tydligt, att stenen låg kvar på det ställe, där den ursprungligen hade blivit rest. Vid grävning under stenens fot påträffades omkring 15 stora kullerstenar, som tydligen ha varit lagda som grund och fäste. Men grunden var tämligen svag, och hela den lilla sänkan kring bäcken är ännu ganska sank. Stenen har säkerligen snart fallit omkull med ristningssidan nedåt och så blivit liggande.

Marken, där runstenen påträffades, är numera åker, men betecknas på en ägokarta från 1861 såsom äng. Några århundraden tidigare bör den ha varit sankmark. Troligen har under vikingatiden en väg från de högre belägna delarna av Håtunalandet gått ned över sankmarken till Fornsigstuna och till hamnstället vid Trundboda och Höjan (se nedan U 662). Runstenen torde ha varit rest på den plats, där vägen skulle passera bäcken. Om här finnas spår av någon bro eller forntida vägbank, har ännu icke blivit undersökt. Möjligen har den stora stenen stått som märke vid en övergång, men inskriften talar icke om något brobygge.

Genom sprängningen hade stenen splittrats i fem större stycken och några mindre, de senare huvudsakligen avflagrade från baksidan. Det visade sig, att ristningen var så gott som oskadad och att det icke kunde vara förenat med större svårigheter att laga stenen.

Den viktigaste iakttagelse, som Arbman kunde göra, var emellertid, att en röd färg hade bevarats i runorna på den nedre delen av stenen, som legat begravd i lera. Färgen var delvis ännu mycket tydlig. Den hade under århundraden legat skyddad av blåleran, som slutit tätt intill i alla skåror och ristningslinjer. Färgen förekom, om också sparsamt, i 25 å 26 runtecken samt i knuten på den dubbla runslingan. — Konservator G. Olson konstaterade vid ett besök på platsen några dagar senare, att »efter försiktig spolning med vatten för att avlägsna leran framträdde här och där fläckar av röd färg i runorna, särskilt i dylika på stenens nedre delar. Prov på färgen, vars skiktjocklek och mängd var synnerligen obetydlig, togs genom försiktig radering med kniv på ett förut med vatten fuktat parti, den bildade slamningen uppsögs med ett stycke filterpapper, på vilket färgstoffet således fastnade».

Färgstoffet undersöktes sedan av professorn i mineralogi vid Tekniska högskolan P. J. Holmquist, som härom har meddelat följande: »Den mikroskopiska och mikrokemiska undersökning, jag underkastat provet, har visat, att det utgöres av ett finsandigt till stoftfint sandmaterial, innehållande kvarts, fältspat och glimmer (mörk, vittrad magnesiaglimmer) som huvudsakliga beståndsdelar. Fältspaten är till stor del starkt rödpigmenterad och även eljest förekomma ockrafärgade småkorn i pulvret. Då det kunde förmodas på grund av den bjärt röda färgen, som kornen visade under mikroskopet, att något särskilt möjligen organiskt färgämne vore inblandat, upphettades en ringa del av pulvret. Det visade sig emellertid, att den röda färgen ej förändrades vid en temperatur, då cellulosa helt kolades, varför antagandet om närvaron av någon organisk substans i pulvret är uteslutet. Jämförande prov med pulver av rödfärgad fältspat från en svensk starkt röd granittyp visade en fullständig överensstämmelse i utseende och egenskap under mikroskopet. Det av ing. Olson inlemnade provet *innehåller sålunda intet annat färgämne än av järnoxid rödfärgad fältspat* och utgöres av stoftfin sand eller grus, i vilket sådan fältspat utgör en väsentlig beståndsdel.»

Då runstenen på grund av sitt skadade tillstånd och med hänsyn till färgresterna icke kunde resas på sin ursprungliga plats utan ansågs böra placeras inomhus, beslöts hösten 1931, efter förhandlingar mellan Riksantikvarien å ena sidan och jordägaren samt kyrkorådet i Håtuna å den andra, att stenen skulle uppställas i kyrkans vapenhus utmed norra väggen t. v. om ingången till kyrkan. Stenen lagades och restes på denna plats i juli 1932.

Grå och vit granit. Höjd 2,38 m., största bredd 1,69 m. Den ristade sidan är plan och mycket jämn, i motsats till baksidan, som är ganska grov. Ristningen är mycket tydlig och väl bevarad. Den är utförd med jämna, rundade linjer, i vissa ornamentala delar (t. ex. huvudet) fina och grunda.

Inskrift:

× - ntuit- auk : aikir · auk × uikhialmr × auk × kali × raistu × stin × - ftir × kairfast × fapur × sin
 5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55 60 65

Andvettr ok aikir ok Vighialmr ok Kali ræistu stæin æftir Gæirfast, faður sinn.

»Andvätt och aikir och Vighjälms och Kale reste stenen efter Gerfast, sin fader.»

Till läsningen: Endast delar av hst i r. 1 äro bevarade, intet av bst. Högra bst i 2 n är bevarad, tydlig. 5 i är icke stunget. Av r. 7 är endast hst bevarad, intet av bst; runan har utan allt tvivel varit r. Av sk efter r. 7 endast svagt spår. 13 k är icke stunget; icke heller 21 k eller 50 k. Alla runorna i namnet 11—15 aikir äro fullt säkra. 41 s står i en spricka och har delvis blivit förstört. Endast vinkeln mellan mellanstapeln och undre stapeln finns kvar. 43 i är icke stunget. R. 45 är fullständigt förstörd. Av h. bst i 49 r finns endast nedersta delen i behåll. 63 s är skadat. 64 i är icke stunget. Intet sk efter 65 n.

Inskriften ger ett nytt belägg för det i Uppland (och speciellt inom Håbo hd) rätt vanliga namnet *Andvettr*; om detta se Sö 266. Om *Vighialmr* se Sö 209, om *Gæirfast* Sö 227. Det tidigare något osäkert belagda mansnamnet *Kali* har genom denna inskrift blivit säkert styrkt; se U 102. Ett förut okänt namn är *aikir*. Det torde nämligen knappast böra sammanställas med *aiki* på U 472. Föga sannolikt är, att namnet är tvåledat och i så fall sammansatt med efterleden *-gæirr*. Det återstår då endast att uppfatta det som en maskulin ia-stam, *Æikir* eller *Æigir*. Intetdera är säkert styrkt från nordiskt område. Lundgren upptager i sin namnordbok ett östgötskt *Egerus* (1363), med ett enda belägg. Det kan givetvis formellt vara samma namn. Bättre bestyrkt är emellertid fsv. *Ægir*, och *Egerus* kan mycket väl höra dit. Jfr *e-ir* på U 479.

U 660 är en utomordentligt skickligt utförd ristning. Den hör avgjort till ristaren Fot eller hans krets. Härför talar såväl ornamentiken (korset och runslingan) som inskriftens stereotypa, ordknappa form. Skiljetecknet × och runornas vackra, regelbundna former äro också utmärkande för Fot. Närmast bör Norränge-stenen jämföras med de av Fot ristade Fresta-stenarna U 255, 267, 269. Att Fot har varit verksam på Håtunalandet, är ju säkert styrkt genom den av honom signerade Skokloster-stenen, U 678.

661. Råby, Håtuna sn.

Pl. 29.

Litteratur: B 305, L 2, D 1: 16. J. Bureus, *Monumenta Sveo-Gothica hactenus exsculpta* (1624), n:r 27 (Fa 10: 1 n:r 27), Fa 6 s. 69 n:r 119 (Bureus' egen uppteckning), s. 105 n:r 56 (Aschaneus), s. 177 n:r 66 (Rhezeliu), Fa 10: 2 n:r 54, Fa 5 n:r 210, Fa 1 s 51; M. Aschaneus, Fb 18 s. 275 f., 408; Ransakningarna 1667—84 (1667, 1672); J. Peringskiöld, *Monumenta* 2, bl. 176, *Monumenta Uplandica* 1 (1710), s. 253, Ättartal för Swea och Götha KonungaHus (1725), s. 22; P. Elvius och J. Arenius, *De Fierdhundria* (diss. 1717), s. 102; O. Celsius, *Svenska runstenar* (Fm 60) 1, s. 216; N. R. Brocman, *Sagan om Ingvar Widtfarne* (1760), s. 90 f.; R. Dybeck, *Reseberättelse* 1860 (ATA); UFT h. 1 (1871), s. 49, h. 5 (1875), s. 90; E. Olson i *Yngvars saga víðförla* (1912), s. 52; O. Montelius i *Fornvännen* 1914, s. 108 f.; E. Brate, *Svenska runristare* (1925), s. 68; O. v. Friesen, *Upplands runstenar* (1913), s. 14; E. Wessén, *Om Ingvar den vittfarne* (i: *Södermanlands Fornminnesförenings Årsskrift* 1937), s. 15.

Äldre avbildningar: Bureus, teckning (i Fa 10: 2), träsnitt (i *Monumenta* 1624, i Fa 5 och i Fa 10: 1); Aschaneus, teckning (i Fb 18); J. Leitz och J. Hadorph, träsnitt (i *Peringskiölds Monumenta*, i *Peringskiölds Ättartal* 1725 och B 305); Dybeck a. a.; F. Braun foto (ATA).